

ad az Ószövetség választottainak és a prófétáknak. Ugyancsak ez a Lélek az, ki ajándékot oszt a világban a tudomány és művészet művelésére. A Szentlélek részt vesz a Fiú munkájában is. Ott van Krisztus megkeresztelésekor, földi szolgálatában, prófétai működésében. A megelevenítő lélek ott van a feltámasztásban, és aztán az egyház megalakulásánál. A Szentlélek támasztja a hitet a hívő emberben és gyülekezetben, amelynél fogva képesek vagyunk elfogadni a Krisztus kereszthalálának és feltámasztásának gyümölcsit. És a Szentlélek ott lesz az újjáteremtésben is.

A kereszteni ember Szentlélekkel való közösségének etikai következménye az, hogy szabaddá tesz a bűntől és a törvénytől, hogy szabad lélekkel harcoljunk a gonoszság ellen. A Szentlélek a szabadság lelke (2Kor 1,17). Aki „Lélek szerint él”, az leigazza a testi indulatokat, és az új élet szerint jár (2Kor 12,8). Az új életben járásnak gyümölcsei vannak, ezek az új élet látható jelei Isten dicsőségére és a felebarát javára (Gal 5,16 kk;5,25) A Lélek az egység Lelke (Ef 2,18)

A Szentlélek munkája egyszóval átfogja az egész világtörténetet és benne az üdvözítés történetét. „A Szentlélek nélküli kereszténység reménytelen kereszténység, amelyiknek csak múltja van, jelene erőtlenségre, jövője távlati nélküli.” (H.Berkhof: Teologie des Heiligen Geistes, 1968).

Dr. REZI ELEK

AZ UNITÁRIUS KERESZTÉNYSÉG FELFOGÁSA A SZENTLÉLEKRŐL*

1. A téma teljesebb megragadása érdekében néhány bevezető gondolatot szeretnék megszólaltatni.

Köztudott, hogy a kereszténység felfogása a szentlélek kérdésében nem egységes, sőt olyan véleménykülönbségek voltak és vannak (lásd például származása, a Filioque-tan), amelyek teológiailag megosztották a kereszténységet, és a teológiai egység helyreállítása napjainkban is elég reménytelen feladatnak tűnik. Nem állítjuk azt, hogy a szentlélek származásának különböző értelmezése vezetett az 1054-ben bekövetkezett egyházszakadáshoz (szkizma), de annak egyik feltétlenül nyomós oka volt.

A dolgozat célja nem az általános kereszteni tanítás bemutatása, hanem az, hogy az unitárius kereszténység szempontjából vizsgálja és lehetőség szerint tisztázza a szentlélek helyét és szerepét teológiánkban. Ezért a történeti mérlegelést, vagy összehasonlítást csak ott tesszük meg, ahol erre feltétlenül szükség van, és a dolgozat célja azt megköveteli.

* Elhangzott az 1998. november 20-21. között Budapesten tartott teológiai konferencián

Előadásomban a pozitív unitarizmus vonalán szeretnék haladni, ezért arról akarok szólni, hogy mit jelent számunkra a szentlélek, és nem arról, hogy mit nem.

Természetesen a szentlélekkel kapcsolatos megállapításunkat nem tekinthetjük végérvényesnek, és távol áll a dolgozat szellemétől a tekintélyelvűség felállítása. Ez annál is indokoltabb, mert az unitárius teológia a szabadvizsgálódás követelményeinek szellemében hangsúlyozza, hogy hitelvi rendszerünk (egyszerűen hittanunk) nem statikus, hanem progresszív. Valljuk, hogy az értelmi megismerés és a hitbeli meggyőződés nyitott, ami azt jelenti, hogy az ember, mint Isten gyermeke, sohasem tudhat annyit, hogy még többet ne tudhatna, sohasem lehet olyan hite, hogy az még ne mélyülhetne, és nem lehet olyan jó, hogy még jobb ne lehetne.

2. Kiindulásként meg kell említenünk, hogy az unitárius teológia, habár elismerte a szentlélek jelentőségét (hitvallásunkban is szerepel), nem nagyon foglalkozott annak részletkérdéseivel. Jó példa erre nézve a Keresztény Magvető, amely megalapítása óta egyetlen tanulmányt sem közöl e tárgykörben. A jelentősebb hittani munkák tárgyalják (Enyedi György, Szentábrahádi L. Mihály, Ferencz József, Varga Béla) de eléggé szűkszavúan. Így nem véletlen, hogy csak a püNKöSDi egyházi beszédekben találkozzunk részletesebb tanításokkal (lásd KerMagv).

Valahogy úgy érezzük, hogy amikor a téma vizsgálatának szükségszerűsége előjön, mintha egy bizonyos fokú idegenkedés vonulna át a tanulmányokon. Pedig a szentlélek a keresztény teológiának és általában a vallásos életnek nemcsak alapvető kifejezései (kulcsfogalmi) közé tartozik, de nélkülözhetetlen eleme is.

Mivel magyarázhatjuk az idegenkedést? A lehetséges válaszok közül kiemelném a következőket:

- ne szolgáltatassanak újabb alapot a vitára arra vonatkozóan, hogy nem osztják a többi keresztény felekezetek felfogását (a szentháromság harmadik személye).

- a szentháromság dogmája kiváltott egy tartózkodó magatartást a szentlélekkel kapcsolatosan, ezért sokszor megkerülték a kérdés lényegét, és arra keresték a választ, hogy mi nem a szentlélek (miért nem Isten? miért nem külön személy? stb.) Pl. Szentábrahádi Lombard Mihály hittani munkájában így érvel: *„A szent lélek nem Isten. Ezt a magyarázatot bizonyítják azon helyek, amelyek szerint a szent lélek csak Istené, Istentől van és adatik... más kifejezések szerint is magától Istentől határozottan meg van különböztetve”* (itt a lényegre és a személyre gondol).

- Istenhez közvetlenül tartozónak fogva fel, nem tartották fontosnak külön részletezni, kiemelni. Minden részletezés a trinitás-tan gyanújával fenyegette a vizsgálódót.

- a Hitvallásban való fenntartása bizonyos mértékben azzal magyarázható, hogy ragaszkodtak a keresztény fogalmak struktúrájához, s nem akarták nyilvánosan „keresztényietlenné” tenni a hitvallást.

- a szentlélek értelmezése a keresztény teológiában fokozatosan a krisztocentrikus teológizálás részévé vált, ami ellentmondott az unitárius teológia teocentrikus szemléletének. Ugyanis a keresztény értelmezés szerint a Lélek határozottan Krisztus lelke, az a másik Vigasztaló, aki átvette Jézus szerepét a Földön. Ez azt jelenthette, hogy Jézus a szentlélekben, illetve általa van jelen a keresztény hívő emberben. Hivatkoznak a Róm 8,9-re, mely szerint „*Ti azonban nem test szerint éltek, hanem Lélek szerint, ha Isten Lelke lakik bennetek. De akiben nincs meg Krisztus Lelke, az nem az övé*”.

Természetesen az okokat még sorolhatnánk. Érdemes lenne annak a vizsgálata is, hogy a pünkösdi egyházi beszédeinknek hány százaléka szól a szentlélekről, annak mibenlétéről, munkájáról, hatásáról, és hány a keresztény egyház megalapításáról (sokszor minden kapcsolat nélkül).

Felvetődik a kérdés: Beszélhetünk-e arról, hogy az unitáriusok leértékelték a szentlélek jelentőségét? Válaszunk határozott NEM! Az unitáriusok vallották, hirdették, tanították, de éppen dogmatikai megfontolások miatt tartózkodóan kezelték.

3. Mi a szentlélek? A Bibliában kb. 17 féle megnevezéssel találkozunk, mint például Isten ereje, lélegzet, szél, intő, vigasztaló, prófétai kenet, igazság, bölcsesség lelke, szabadság szelleme stb. (az Ószövetségben a héber ruáh 378-szor, az Újszövetségben a pneuma 379-szer fordul elő), de hasonlítja tűzhöz, sebesen zúgó szélhez, galambhoz stb. A megnevezések és hasonlatok azt sugallják, hogy a szentlélek valami olyan, amit nem könnyű meghatározni, megnevezni, csupán körülírni és hatásaiban lehet megtapasztalni (az evangéliumokban egyébként nem találkozunk egy sajátos meghatározásával).

A megnevezések és hasonlatok különbözőségei ellenére van egy közös vonásuk, mégpedig az, hogy az isteni aktivitásra utalnak valamilyen formában. Isten felemelő, nemesítő, megelevenítő munkája (tevékenysége?) jut kifejezésre. Ezért helyesnek vélem *Arthur Long*, angol unitárius teológus állítását: „*A szentlélek fogalmában egy óriási eszme tükröződik az élő, személyes Istenről, az Úrról, az élet adójáról, a világegyetem mögött mozgó erőről, az emberek ihletőjéről, és minden nemes értékek forrásáról és alapjáról*”.

Az unitárius gondolkodás sohasem választotta szét Isten egy tulajdonságának megnyilvánulását magától a tulajdonság hordozójától, Istentől. Istenhez tartozónak, Istentől kiáradónak, Istentől kiindulónak fogta fel.

Dávid Ferenc Isten erejének nevezi, s ezen megállapítása áthagyományozódik az unitárius teológiába: „... a léleknek az ő igéje a Szent írásban véttetik az erőért, amelyet az Isten osztogat minden teremő lénynek (állatnak), amellyel azt akarja, hogy létezzenek és éljenek. Másodszor az embernek nemcsak életet ad, hanem az életnek ékesítésére bölcsességet és tudományt, amellyel a mostani időben is sokakat megajándékozott...harmadszor, hogy nemcsak megeleveníti és táplálja (élteti) az embert, és külső bölcsességgel ajándékozza meg, hanem természetét megtisztítja, megújítja és újjászüli az örök életre” (A prédikációinak első része. A szent lélekről szóló prédikáció. 169-171).

Szentábrahámi Mihály említett hittani művében a dávidferenci álláspontot szólaltatja meg: „A szent lélek istennek amaz ereje (Lk 1,35; 49; ApCsel 1,8; Rom 15,13; 1Kor 2,4-5), amely által Isten az ő híveit megszentelte és más isteni tulajdonságokkal megtöltötte” (i.m.148) E meghatározást Varga Béla mélyítette el, pontosabban körülhatárolta, szerinte: „a szentlélek Istennek reánkható, bennünk működő, minket felemelő és hatásaiban megszentelő ereje”.

A szentlélek tehát az élő Istennek az a lényegéből való tevékenysége, amely által közvetlen kapcsolatba kerülünk Istennel. Úgy is mondhatjuk, Istennek közvetlen hatása mireánk. A kijelentés által közvetve ismerjük meg Istent, a szentlélek hatása által közvetlen kapcsolatba kerülünk vele. Így a szentlélek „nem egyéb, mint a jelenben reánkható Isten”.

Meggyőződésünk szerint a szentlélek nem valami Istenen kívül álló külön személy, vagy hatalom, vagy erő, hanem Isten azzal a tevékenységével, amely által személyes, lélekszerinti, közvetlen kapcsolatot teremt az emberrel. Így értelmezve, pünkösöd nem csupán a keresztény egyház megalakulásának ünnepe lesz számunkra, hanem a szentlélek kitöltésének ünnepe is, azaz Isten velünk való személyes kapcsolatának ünnepe.

A szentlélekben Istennek olyan tevékenységét látjuk, mit akár a természetben vagy a gondviselésben. Ezen esetekben is szoktuk így nevezni Teremtő Isten, Gondviselő Isten - de alattuk sohasem értünk külön isteni személyt. A szentlélek esetében - kerülve a dogmatikai árnyalatokat - így szólhatnánk: Megszentelő Isten.

Miért használjuk a szent jelzőt? A szentség egy gyűjtőfogalom, a vallási értékek összességét jelöli, amelynek megszemélyesítője Isten. Valami azért szent, mert a szentség megszemélyesítőjéhez tartozik vagy vele összefügg, belőle ered, vagy hozzá kapcsolódik

4. A fogalmi meghatározás után igen jelentős az, hogy tudatosuljon bennünk a szentlélek munkájának mikéntje, eredménye. Mit idéz elő bennünk? Melyek hatóerejének következményei az ember életében?

A szentlélek által Isten közelségébe kerülünk. Istent közvetlenül tapasztaljuk meg azáltal, hogy hitet ébreszt bennünk. A görög gondolkodás az elvont, a tárgyilagos igazságot kereste, amely személytelenül igaz, változhatatlan és örök érvényű. Olyan mint egy matematikai képlet, vagy egy kétségtelen történelmi dátum.

Az ilyen igazságot egyszerűen tudomásul vesszük, vagy akár halomra is gyűjthetjük, anélkül azonban, hogy megmozgatna vagy bensőleg érintene minket. A szentlélek által ébresztett hit azonban több az ilyen objektív ismeretnél, életünk egészét, egységét érinti; személyiségünkben ragad meg minket. Az ilyen hitbéli „ismeret” az igazi állandóságot és valódi maradandóság elemeit hordozza. Nem egyszerű tudomásvétel, nemcsak „van”, hanem ihlet, sugall, hat, történik és érvényesülni akar. Ez a hitnek olyan egzisztenciális jellege, amely a megragadott bizalom és a felismert igazság erejével indíttatást ad az egész emberi életnek, s olyan irányú életvitelre lendíti azt, amely Isten akaratának megfelel.

A szentlélek a belső átalakulás mozgó ereje. A felismeréstől, a megelégedéstől, a kiegyensúlyozottságtól a biztonságérzet, a harmónia, az öröm megtapasztalásáig vezet. Mindezek azok az „ajándékok”, amelyekkel Isten megáld minket. Egy olyan kezdetet jelent, amely a végső beteljesedést keresi; kezdetét egy életen át tartó átalakulási folyamatnak. Ezt nevezzük bibliai nyelven újjászületésnek, amely arra utal, hogy a „szentlélekkel meggazdagodott ember számára az élet minőségileg különbözik az azt megelőző formától”. Egész életirányulás válaszadás a szentlélek által sugallt Isteni akaratra. Egy fejlődési meggazdagodási folyamattal szemben, amely azt jelenti, hogy a szentlélek ajándéka nem egyszerűen a keresztség, vagy a kézrátétel következménye, hanem egy olyan élő történet, amelyet az első keresztyények is átéltek. Ezért a szentlélek birtoklása tulajdonképpen a keresztyény ember jellegzetessége. Annyiban valóságos keresztyényi életük, amennyiben teljes bennünk a szentlélek; ha ez hiányzik, felszínes, formális, vagy éppen tekintély vallásosságról beszélhetünk.

Az ApCsel 19,2 kérdését „Kaptatok-e szentlelket, amikor hívókké lettek?” - igen komolyan kell venni, egyrészt azért, mert önmagunk vallásos öntudatának számonkérése, másrészt mert Istennel való életközösségünk próbaköve. A választ nem lehet megkerülni, csak igennel vagy nemmel válaszolhatunk. Ha a válasz pozitív, akkor elégedettek lehetünk, ha negatív, akkor azonnal keresnünk kell a lehetőséget, hogy a Megszentelő Isten tegye élővé, elevenné a mi vallásos életünket.

Az ApCsel 20,22 „Ezt mondván rájuk lehelt, és így folytatta: Vegyetek szentlelket!” - igen figyelmeztető felhívás. Ebből az következik, hogy a szentlélek munkája egyetemes, állandó és közvetlen (nemcsak Jézuson keresztül), azaz bárhol, bármikor, bárki részese lehet adományainak. A fentiek szellemében a szentlélek kitöltése nem fejeződött be az első pünkösti alkalmával (ApCsel 2,1-47), nem egy egyszeri és megismételhetetlen, hanem folytonos ténnyel állunk szemben. Ez Isten aktivitásában leli magyarázatát.

A Megszentelő Isten munkája által válik az ember Isten templomává, és részéről a felelet Isten imádása és a jó cselekedetek gyakorlása (1Kor 3,16; 6,19; 2Kor 6,16; Mt 7,21; Jk 2,17-18). A jócselekedetek gyakorlását úgy is nevezhetjük, hogy bizonyosságtételre hív el a szentlélek által az Isten. A bibliai pünkösti történet világosan előnkbe tárja, hogy mind a szólók, mind a hallgatóság bírták a szentlelket.

Szentábrahámi Mihály megállapítása igen találó ma is: „A szentléleknek kegyelme nem egyéb, mint Istennek ama hathatós működése, amely által a hívők szívei nemcsak örömmel töltenek be, hanem meg is világosíttatnak, az akarat a kívánsággal együtt buzdíttatik, mi pedig alkalmasokká tétetünk az Istent illető dolgok meghallására és teljesítésére, mi okból amennyiben a világi dolgoktól elválaszt, az írás azt mondja róla, hogy megszentel, és amennyiben mintegy bizonyos vágyat kelt és így jövődéli örökségünk reményét ébreszti, azt mondja az írás róla, hogy záloga” (a bibliai helyeket mellőztem.)

A szentlélek munkája tehát építő és új életet teremtő valóság. Ez az új élet nemcsak egyéni, hanem közösségi síkon is meg kell nyilvánuljon (egyház). Ezért állította Ferencz József is, hogy a szentlélek „egyesítő kapocs, amely a kebleket összeköti”.

5. Természetesen a szentlélekkel való meggazdagodásnak emberi oldalai, feltételei is vannak. A megszentelődés olyan folyamat, amit önmagunkban mi végzünk el, nekünk kell megnyitni értelmünket, szívünket, formálni akarunkat, s mindezeket azért tudjuk tenni, mert Isten mindezekre adott képességeket. A megszentelődés folyamata tulajdonképpen akarunkat ráhangolása az isteni akaratra, mégpedig olyan mértékben, hogy az Ő akarata bennünk és rajtunk keresztül működhessen. A „ráhangolás” kiváló alkalmi lelki elmélyülés, az önvizsgálat, az imádkozás és a jócselekedetek gyakorlása.

A jézusi tanítás és életvitel is segít minket a szentlélek adományainak felismerésében és megragadásában. A jézusi mérce nem jelenti akarunkat alárendelését vagy éppen feladását, hanem egy tudatosult szabad vágyódást a tökéletesebb élet iránt, a vallás nyelvén szólva, Isten akaratában való tudatosulást. Maga Jézus is erre figyelmeztetett: „...mert nem a magam akaratát keresem, hanem annak az akaratát, aki elküldött engem” (az Atyáét) (Jn 5,3/b).

Konklúzióként: a szentlélekre nekünk, unitáriusoknak is szükségünk van, nem azért, mert egy nagyon gyakori bibliai fogalmat kell megmagyaráznunk, értelmeznünk, hanem azért, mert élővé, elevenné, buzgóvá teszi vallássosságunkat. A vallás általa lesz empátia, és nem felszínes, külső, kultikus megnyilvánulás életünkben.

Nagy tévedés lenne visszatartani magunkat mindattól, amit Isten nekünk adni akar, vagy nem figyelni arra, vagy felcserélni vagy helyettesíteni az Ő adományait az élet múlandó adományaival. Kempis Tamás találó szavaira figyeljünk: „Tartsd szívedet szabadon, s emeld Istenhez”. Csak így áradhat szívünkbe Isten szeretete a szentlélek által az apostol szerint is: „mert szívünkbe áradt Isten szeretete a nekünk adott szentlélek által” (Róm 5,5).

TÓTH ZOLTÁN

A SZABADSÁG FILOZÓFUSA *Sipos Pál liberális teológiája*

Sipos Pál (1759-1816) a magyar filozófiai és teológiai gondolkodás - véleményem szerint - kellően nem méltányolt alakja. Sárospataki professzor, majd református lelkész, aki egész életében kérlelhetetlenül ragaszkodott a felvilágosodás dogmaellenességéhez, a szabad filozofáláshoz; akkor, amikor kortársai, a Szent Szövetség és a református ortodoxia újra támadásba lendültek a szabad szellem elfojtásáért. Írásomban főként szerzőnk teológiai nézeteit vizsgálom, de ehhez elengedhetetlenül fontos előbb a magyar felvilágosodás-olvasatokat és legjelentősebb gondolkodóinkat röviden áttekinteni.

Benkő Samu megállapítása szerint hazánkban a felvilágosodás e három kérdése a legjelentősebb: a toleranciaelv, a természettudományos érdeklődés fokozódása és az anyanyelvűség térhódítása. Ezek a szempontok természetesen sok esetben fedik egymást, hiszen a kor prédikációi és halotti beszé-